

Nedim Alić
Behram-begova medresa

SUFIJSKI MOTIVI U POEZIJI SAFVET- BEGA BAŠAGIĆA

DOI: 10.58584/2490-3752.2022.8.7.117

SAŽETAK

Sufizam je važno obilježje islamske duhovnosti i tradicije pa tako i kulture Bošnjaka muslimana. Značajan je utjecaj perzijske sufijske književnosti ne samo na bošnjačke autore na orijentalnim jezicima u okviru divanske poezije, nego i na autore novije i savremene književnosti. Taj se utjecaj može pratiti od najmanjeg motiva ili teme, stiha ili strofe, preko kraćih književnih vrsta, do cjelovitog i obimnijeg književnog djela.

U ovom radu prezentiramo kako se taj orijentalno-islamski segment sačuvao i u onim vremenima kada je bošnjačka književnost preuzimala obrasce i poetike zapadnoevropske kulture, a to se prije svega odnosi na austrougarski period. Jedan od vodećih autora tog bošnjačkog preporoda (tranzicije) bio je svakako i Safvet-beg Bašagić. Pošto je po ličnom opredjeljenju, porijeklu, porodičnoj tradiciji ali i profesionalno bio vezan za orijentalne jezike i književnosti, nastojao je i u svom poetskom izrazu sačuvati te vrijednosti.

Jedan od tih bisera Orijenta je svakako i sufijska književna tradicija, koja je u Bašagićevom pjesništvu ostavila značajan trag. Tako se u njegovim pjesmama pobožne i misaone tematike mogu prepoznati motivi sufijske poezije, između ostalog i kao odraz autorovog prevodilačkog i istraživačkog rada na korpusu velikih perzijskih klasika i bošnjačkih autora koji su pisali na orijentalnim jezicima, ali i njegovih književnih opredjeljenja.

Ključne riječi: poezija Safvet-bega Bašagića, sufijski motivi, orijentalno-islamski elementi, preporod, novija bošnjačka književnost

1. Poetika sufijske književnosti

Sufizam se razvio u okviru vjere islama kao njena unutarnja (ezoterijska) dimenzija tako da se izvan islama ne može razumjeti niti prakticirati. Poznavanje tesavvufa i sufijske književnosti je neminovno povezano sa temeljnim islamskim učenjima, povijesnim razvojem i terminologijom. Sufijski motivi se javljaju u književnostima onih naroda koji su se, usljed različitih historijskih okolnosti, susreli sa orijentalno-islamskom kulturom i civilizacijom.

Opća poetička osobina sufijske književnosti je njena intertekstualnost prema primarnim islamskim izvorima Kur'anu i hadisu, ali i drugim elementima usmene i pisane islamske tradicije. Sufijska poezija, međutim, nije samo autorova oda ili himna Bogu poput evropskih religioznih pjesama koje se pjevaju u crkvama kao svečane obredne pjesme, nego je spoznaja, nadahnuće i stanje *hala*, iskra Božije ljepote i savršenosti. S druge strane, za razliku od neoriginalne, prepisivačke i dogmatizirane srednjovjekovne evropske religiozne književnosti, perzijska sufijska poezija je već u 13. i 14. stoljeću (Feridudin Atar Nišaburi, Mevlana Dželaludin Rumi, Hafiz Širazi) bila estetski usavršena, hermetična, metaforična, izuzetno društveno angažovana i kritički intonirana, uz originalne autorske interpretacije islama koje se su često suprotstavljale zvaničnim stavovima vjerske hijerarhije.

Svaka religijska književnost pa i sufijska ima didaktičnu (poučnu) funkciju. U poređenju sa zapadnoevropskom religijskom književnosti koja je mnogo više pod utjecajem zvanične teologije, sa dominantnom formom autobiografije svetaca, sufijska je univerzalnija, upućena svim ljudima, interkulturalna, autoreferencijalna, tematski raznovrsna, jezičko-stilski usavršena i formalno ujednačena. Sloboda pjesničkog duha sufijske književnosti je mnogo više vidljiva, dok su evropski kršćanski pjesnici srednjeg vijeka konzervativni i ujednačeni.

Nasuprot evropskom *ideal*u svetaca u književnosti, sufijska perzijska književnost prikazuje čovjeka kao grješno biće (Hafiz, *Divan*); anasuprot *ideal*u viteza bez straha i mane i idealnog epskog junaka, sufijska književnost prikazuje nesigurnog *salika* na neizvjesnom putu. Ljubav je u evropskoj književnosti uglavnom plotska, profana, upućena ženi (trubaduri, putujući lirski pjesnici, *kult dame*); dok je sufijska emocija ljubavi usmjerena prema Uzvišenom Allahu, Poslaniku, a.s., ženi i svim ljudima. Ljubav je, recimo, za Hafiza Širazija osnovni pokretač i glavna snaga ljudske egzistencije.

Određena svojstva sufijskih pjesnika su Božiji dar i milost prema evlijama, kao rezultat njihovog irfana i dosezanja samih vrhova sufijskog puta. Sufije svojim djelovanjem, bez bilo kakvog ovodunjalučkog interesa, osvajaju ljudska srca, za razliku od evropskih epskih vitezova koji svojim mačem siju smrt i osvajaju teritorije zarad obojsvjetskih interesa. Evropski vitezovi su ratnici za kršćanstvo, pleme i naciju, dok su sufije borci za uzvišene, Božanske istine, pravednost i humanost. Za razliku od evropskih pjesnika koji žale i oplakuju smrt, sufije su je već "kušale", suzbivši i najmanju vezanost za ovim svijetom i samim sobom, pa je čak i prizivaju i iščekuju. Sufijska poezija je izrazito optimistična, vedra i razigrana zato je i danas sa zadovoljstvom prihavataju i čitaju ljudi širom svijeta.

2. Sufijski elementi u bošnjačkoj književnosti

Bošnjačka književnost na orijentalnim jezicima, a posebno divanska (sufijska, tesavvufska) poezija, pokazuje kako su autori koji su stvarali tokom osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini preuzimali forme, tematiku i poetiku književnosti orijentalno-islamskog kulturnog kruga. U tom periodu sufijska ili tesavvufska poezija je bila dominantna i estetski najrelevantnija pa su sufijskim temama, motivima i simbolima protkane pjesme Husejna Lamekanija, Mahmud-paše Adnija, Abdulaha Bošnjaka, Ahmeda Sudija, Derviš-paše Bajezidagića, Fadil-paše Šerifovića, Fevzije Mostarca, Hasana Zijaije Mostarca, Sabita Užičanina, Muhameda Nerkesija, Hasana Kaimije i drugih.

Međutim, opće obilježje naše cjelokupne novije i savremene književnosti je *dijalog sa tradicijom* ili *estetsko-idejna reverzija*, između ostalog, i zbog samog historijskog usuda i geografske pozicije Bosne i Hercegovine kao granice i raskršća između Istoka i Zapada. Tako se na ovim prostorima uvijek iznova i na različite načine obnavljaju motivi iz starije i usmene književnosti. Tu *živu tradiciju* i *ponornicu* u našoj književnosti prepoznali su i književni historičari poput Midhata Begića, Muhsina Rizvića, Enesa Durakovića, Sanjina Kodrića i drugih.

Sufijski motivi svakako predstavljaju opće obilježje i specifičnost novije i savremene bošnjačke književnosti, kako u posebnim književnim ostvarenjima tako i u interkulturalnom i sinkretičkom odnosu sa motivima drugih tradicija. Tesavvufski motivi pripadaju ne samo bošnjačkoj pisanoj književnosti nego i usmenoj tradiciji (narodne predaje o evlijama i njihovim kerametima, o tekijama i

sl.), zatim bošnjačkoj alhamijado literaturi, te novijoj i savremenoj književnosti, kako u poeziji tako i u prozi.

Pojavu sufijjskih motiva u književnosti na bosanskom jeziku možemo pratiti od alhamijado pjesnika Hasana Kaimije i Abdulvehaba Ilhamije, preko novije književnosti u djelima Safvet-bega Bašagića, Muse Ćazima Ćatića, Hamze Hume, Ahmeda Muradbegovića, Envera Čolakovića, Rešada Kadića, do djela savremenih autora Meše Selimovića, Derviša Sušića, Maka Dizdara, Nedžada Ibrišmovića, Melike Salihbegović, Isnama Taljića, Džemaludina Latića, Hadžema Hajdarevića, Enesa Karića, Asmira Kujovića i drugih.

*Kad sve već usni
ti izlaziš iz tmica, smjerno
naginjuć Svjetlu
skrušeno kušajući samoću s Onim
koji bliži ti je neg
vratna žila kucavica¹*

Derviši hamzevije i mevlevije su glavni protagonisti (likovi) historijskih i novohistorijskih romana Derviša Sušića (*Pobune, Hodža Strah, Čudnovato*) i drame *Veliki vezir*, romana Meše Selimovića (*Tvrđava i Derviš i smrt*), kanonskih autora i djela bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti. Naravno, likovi sufija u ovim djelima su podređeni dominantnim poetičkim odrednicama vremena i glavnim idejama koje autori žele prenijeti recipijentima. Nešto realniju sliku sufijjskog pogleda na život i svijet možemo uočiti u romanima *Opet ćemo se vidjeti ispod crvene jabuke* Isnama Taljića, *Luter i Orlović* Ševke Kadrića, *Pjesme divljih ptica* Enesa Karića itd. Likovi derviša su u ovim proznim djelima zastupnici ljudskog dostojanstva i moralnih vrijednosti. Oni su za apsolutnu slobodu čovjeka, bez bilo kakve uprave ili vlasti. Vjeru poimaju kao ljubav i kao put suzbijanja oholosti i sebičnosti, jer "islam koji hrani duše i kroti tijela muslimana neuporedivo je jači od islama koji je samo košulja sultanovog carstva"².

1 Melika Salihbegović, "Sufi", u: Zilhad Ključanin, *Lice svjetlosti*, OKO, Sarajevo, 2004., p.263.

2 Ševko Kadrić, *Luter i Orlović*, Bosanska riječ, Tuzla, 2009., p. 156.

U svojoj autopoetičkoj knjizi *Ruhani i šejtani inspiracija* Nedžad Ibrišimović će svoj književni opus podijeliti na dva perioda: djela nastla pod utjecajem šejtani-inspiracije i djela nadahnuta ruhani-inspiracijom. U ovu drugu grupu ubraja i svoje posljednje, možda i najuspjelije romane *Vječnik* i *El-Hidrova knjiga*, u kojima se, također, mogu prepoznati elementi sufijskog učenja. A pjesnici mlađe generacije i danas svojim pobožnim i tesavvufskim pjesmama obogaćuju mozaik bošnjačke i bosanskohercegovačke kulture i književnosti.

3. Književno djelo Safvet-bega Bašagića

Safvet-beg Bašagić je jedna od najznačajnijih ličnosti bosansko-hercegovačke kulturne i književne historije. Rođen je 1870. godine u Nevesinju. Sin je Ibrahim-bega Bašagića, koji je bio jedan od bošnjačkih pjesnika na orijentalnim jezicima. Školovao se Mostaru, Sarajevu i Beču. Među prvim Bošnjacima je doktorirao na Univerzitetu u Beču sa temom *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*. Bio je izuzetno svestrana i društveno angažovana ličnost: pjesnik, historičar, historičar književnosti, orijentalist, nastavnik, kulturni radnik, sakupljač usmene književnosti, političar. Zbog toga je njegovo ime nezaobilazno kada je u pitanju dijahrona linija ne samo bošnjačke književnosti nego i bošnjačke historije, orijentologije, politike, folkloristike itd.

Zajedno sa Osmanom Nuri Hadžićem i Edhemom Mulabdićem 1900. godine Bašagić pokreće prvi bošnjački književni časopis *Behar*, čiji je bio i prvi urednik, a 1903. godine i prvo kulturno društvo Bošnjaka "Gajret". Dva puta je bio predsjednik, a dva puta zastupnik u Saboru Bosne i Hercegovine.

Poeziju je počeo pisati još u sarajevskoj gimnaziji, a i za sebe je ostavio dvije pjesničke zbirke *Trofanda iz hercegovačke dubrave* (1896) i *Misli i čuvstva* (1905). Njegov književni rad je, kako ističe Midhat Begić, "temeljica poetsko-duhovne konstitucije bosansko-hercegovačkih muslimana u fazi njihova snažnog i istorijski nezaobilaznog kretanja ka modernom svijetu, modernom utemeljenju duha i senzibiliteta"³.

3 Midhat Begić, "Izabrana djela Safveta Bašagića", u: *Raskršća IV*, Svjetlost, Sarajevo, 1987., p. 194.

Temelj na kome je gradio svoj pjesnički opus, osim bogate usmene tradicije sevdalinke i epske pjesme, čini poezija južnoslavenskih i evropskih romantičara te klasična djela perzijske sufijske književnosti, koje je Bašagić kao orijentalist i prevodio, poput Hafiza, Hajjama, Nizamija i Firdusija.⁴ Tako je po uzoru na imaginarnog pjesnika Mirzu Šafiju, Bašagić za svoje pjesničko ime izabrao Mirza Safvet.

*Kao takav, Bašagić je stoga i autor koji ključno obilježava onu situaciju bošnjačke književnosti i kulture u trenutku kad one još uvijek traže svoj novi 'axis mundi', pa tako i autor u čijem su djelu kao cjelini posebno vidljivi tek prvi pokušaji i početnička mučna nastojanja stapanja dotad u bošnjačkoj književnosti i kulturi još uvijek nespojenih i/ili nespojivih književnih i kulturnih svjetova – domaćeg i stranog, tradicionalnog i modernog, orijentalno-islamskog i zapadno-evropskog, ali i onog koji pripada sistemu pisane književnosti i onog koji je dio usmeno-folklornog književno-kulturalnog sistema.*⁵

Većina ciklusa njegovog pjesničkog opusa (historijsko-patriotski, pobožni, autobiografski, programsko-poetički, polemički), osim intimno-ljubavnih pjesama, društveno su angažovani u cilju prosvjetiteljskog, kulturnog i nacionalnog uzdizanja bošnjačkog naroda u tom važnom historijskom trenutku. Napredak Bošnjaka u obrazovanju i kulturno-civilizacijskom uzdizanju glavni su ciljevi kako njegove poezije tako i njegovog društvenog angažmana. Njegovi stihovi "djeca bez škola, siročad gola"; "ko omladini guši mišljenje, iz roda cijedi materino mljeko", te zalaganje za jednostavni, narodni jezik poezije "koji naš Mujo razumi", snažno su utjecali na šire narodne slojeve, što je doprinijelo Bašagićevoj velikoj popularnosti i ugledu.

*Kultura je opšte dobro i ma gdje se stvarala, na Istoku ili Zapadu, treba je usvojiti. Takav program prezentira Bašagić, koji uvijek, u svim djelima, izbija kao prosvjetitelj i pedagog Muslimana u Bosni i Hercegovini.*⁶

4 O Bašagićevim prijevodima i recepciji *Divana* Hafiza Širazija vidi više: Namir Karahalilović i Munir Drkić, "Divan Hafiza Širazija u recepciji Safvet-bega Bašagića, Fehima Bajraktarevića i Bećira Džake", u: *Živa baština*, broj 7, godina 3, 2018.

5 Sanjin Kodrić, *Kako su Bošnjaci vidjeli muslimanski Orijent i evropski Zapad*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018., p. 39.

6 Džemal Čehajić, "Pogovor", u: Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986., p. 268.

Ljubavni ciklus pjesama Mirze Safveta svoj izvor ima u bošnjačkoj usmenoj lirskoj pjesmi pa su kasnije te pjesme u narodu upravo pamćene kao narodne sevdalinke. Sevdalinka predstavlja lirski usmeno-književni izraz koji je nastao za vrijeme osmanske imperije susretom islamskog načina življenja u Bosni i Hercegovini i bosanskog jezika.

Iako je napisao čitav jedan niz pjesama pobožne tematike pa i *Mevlud* kao pohvalu životu i misiji posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda, a.s., Bašagić se nije libio oštro kritikovati vjersku ulemu ukoliko se nije slagao sa njihovim stavovima i postupcima. Osim kritike vjerske uleme, Bašagić je kao "vitez pera i mejdana" ulazio u javne polemike i sa ostalim kulturnim i naučnim radnicima, pokazujući svoju istinsku pjesničku narav i intelektualni angažman. Preselio je na ahiret 1934. godine, a ukopan je u haremu Begove džamije. Iako je nesumnjivo doprinio naučnom, kulturnom i prosvjetnom progresu bošnjačkog naroda, dugo je njegovo djelo prešućivano i zanemarivano, posebno za vrijeme komunističke Jugoslavije, kao i cjelokupna bošnjačka književnost i kultura. Od 1992. godine i nezavisnosti Bosne i Hercegovine do danas Bašagićev književni i naučni opus je prezentiran i valoriziran u mnogim studijama i radovima.

4. Sufijski motivi u poeziji Safvet-bega Bašagića

Kada je nakon gotovo četiri stoljeća vladavine Osmanlija, Austro-Ugarska monarhija okupirala Bosnu i Hercegovinu i kada su se mnogi, nesvjesni svog identiteta i zatečeni novim okolnostima, povlačili iz javnog života, šutjeli i odlazili za Tursku, Safvet-beg Bašagić je, kako i sam u svojim programskim pjesmama ističe, na sve načine želio u tom burnom tranzicionom periodu bosanskohercegovačkog društva i kulture u svojoj poeziji spojiti "srce i um", vrijednosti Istoka i Zapada u našoj književnosti. Svojom vizijom će tako odrediti ono što je posebnost bošnjačke kulture i danas. Bašagić je nastojao u svom naučnom i književnom djelu pomiriti ta dva, civilizacijski i kulturološki, suprotstavljena svijeta, a, kako ističe Midhat Begić, "niko nikad ni kod nas ni možda na cijelom Balkanu nije dublje i autentičnije doživio taj Istok od Mirze Safveta"⁷.

7 Midhat Begić, "Izabrana djela Safveta Bašagića", u: *Raskršća IV*, Svjetlost, Sarajevo, 1987., p. 186

Pritom, upravo u ovom žanrovskom okviru Bašagić možda i najočiglednije nastavlja predzapadnu i predevropsku bošnjačku književnu tradiciju, posebno onu vezanu za žanr ilahije kao naročite vrste muslimanske pobožne pjesme, prisutan kako u mahom pučkoj utilitarno-didaktičnoj alhamijado književnosti, tako i u "visokoj", elitnoj književnoj praksi na orijentalnim jezicima, posebno u okvirima tzv. divanskog pjesništva.⁸

Budući da je svoj profesionalni i intelektualni angažman usmjerio prema izučavanju orijentalno-islamske kulture i civilizacije, sasvim je očekivano da se u njegovom poetskom izrazu nađu orijentalno-islamski pa i tesavvufski motivi. Većinu karakterističnih motiva, tema i simbola divanske književnosti preuzima i pobožna poezija Safvet-bega Bašagića, pa i pojedine forme, poput munadžata, nata, ilahije, kaside, mevluda, miradžije itd.

U ilahijama *Svemogućemu* i *Na Bajram* pjesnik pokušava stihovima iskazati svoje divljenje prema Božijoj svemoći i vječnosti i Njegovim sifatima, ali i priznati svu ljudsku slabost i efemernost ovog svijeta.

*Slava tebi vječni Bože!
Koji svojim glasom zbori,
Koji svojom moću može,
Da od ništa svemir stvori.⁹*

I u ovakvim, čisto pobožnim pjesmama, međutim, Bašagić ne zaboravlja važnost obrazovanja i prosvjete kako za muslimane Bošnjake tako i za cjelokupnu ljudsku civilizaciju, pa je didaktičnost opća osobina njegove poezije, kao što je to bila i ranije u divanskoj i alhamijado književnosti.

*Blag si o Bože!
Tvoja blagost je veličajna,
Sva dobrota ljudska njezin su plod;*

8 Sanjin Kodrić, *Kako su Bošnjaci vidjeli muslimanski Orijent i evropski Zapad*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018., p. 54.

9 Safvet-beg Bašagić, "Svemogućemu", u: Zilhad Ključanin, *Lice svjetlosti*, OKO, Sarajevo, 2004., p. 68.

*S uzdanjem u nju i mi se jatimo evo,
Da mladim silam radimo za rod*

*Svesilni Bože!
Tisuć duša jednim te glasom moli:
Nazatku strašan, napretku budi blag,
Da naša majka u sjaju prosvjete sine,
Da svakoj hrgji zatare se trag!¹⁰*

Svoje zanimanje za Orijent Bašagić je upotpunio i prepjevima Hajjamovih rubaija, istakavši u njima "neko više čuvstvo", zatim pokušajem uklapanja bejta kao osnovne metričke jedinice divanske poezije i gazela kao jedne od najljepših formi sufijske perzijske poezije u bosanski jezik, a što su pojedini književni kritičari označili kao *pseudogazel* i *pseudobejt*¹¹. Hajjamov otvoreni antiklerikalizam i slobodoumlje možemo prepoznati u Bašagićevoj društveno angažovanoj poeziji kada kritikuje hipokriziju, podaništvo i anahronizam određenih predstavnika vjerske zajednice. S druge strane, "uticaj orijentalnih i posebno perzijskih pjesnika u Bašagićevoj ljubavnoj poeziji vidi se, međutim, i po spominjanju Perzije i Hafiza kao primjera poetskog ambijenta, senzibiliteta i shvatanja života bliskih Bašagiću. (...) Osjeti se, međutim, na nekim mjestima u Bašagićevoj ljubavnoj poeziji i gotova poetska formulacija preuzeta iz Hafiza, što je očigledno posljedica Bašagićevog čitanja i prevodenja ovog pjesnika."¹² Osim Hajama, Safvet-beg Bašagić je prepjevao i druge značajne perzijske sufijske pjesnike kao što su Firdusi i Nizami.

Elementi islamskog ezoterizma koji su najuspjelije književno-umjetnički oblikovani u poeziji perzijskih klasika, stoljećima su, također, obilježavali poeziju bošnjačkih divanskih pjesnika u okviru Osmanskog carstva. Kod Bašagića se posebno javljaju u nešto

10 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999., p. 40.

11 Vedad Spahić, *Tekst, kontekst, interpretacija*, Grafičar, Centar za kulturu i obrazovanje, Tuzla, Tešanj, 1999.

12 Muhsin Rizvić, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda*, El-Kalem, Sarajevo, 1990., p. 299.

kasnijoj fazi njegovog pjesničkog stvaralaštva, kada počinje razumijevati poeziju kao težnju najprogresivnijih ljudskih umova da shvate značaj Božanske Biti i Ljepote. Tako je u kontekstu evropskog promišljanja književnosti postao jedan od rijetkih koji poeziju razumijeva kao iskru Vječnog Duha. O takvom Bašagićevom sufijskom poimanju poezije i umjetnosti uopće pisao je u svojoj knjizi *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda* Muhsin Rizvić: "Pjesnik je tako, prema Bašagiću, iskra vječnog duha a njegova poezija dio vječne istine, dakle, božanska kategorija, daleka od profanih osjećanja, saznanja i zadataka."¹³ O poeziji kao Božijem daru ljudima pjeva i jedan od najvećih perzijskih pjesnika Hafiz Širazi u svom *Divanu*: *O pjesniče nedorasli, što Hafizu da zavide/ Kad rječitost i talenat – pjesniku dar – Allah dade.*¹⁴

O mogućem posebnom stanju (halu) pjesnika te prirodi i umjetnosti kao znakovima Božije Ljepote i milosti govori Bašagić u svojim stihovima:

*Slavim Boga ko sveumjetnika,
Koji ruže po snijegu slika,
Koji svojim djelom opčarava
Stara šejha i mlada pjesnika*¹⁵

Tako Bašagićeva poezija od čistog romantičarskog hedonizma u svojoj zrelijoj fazi dobija i određena značenja sufijske poezije. Sufijska poetika se, prije svega, može prepoznati u njegovoj poemi *U Harabatu* i poemi-ciklusu *Na pučini svjetla*.

Poema *U Harabatu* predstavlja pjesnikov san o potrazi za srećom, istinom i čistom dušom. U tom svom snu je lutao svijetom dok ga nisu uputili na mjesto gdje će to pronaći, a to je "sjajna zgrada od Harabata". Na samom ulazu ga dočekuje "vila božanskog dara" koja mu govori da on nije dostojan "časti rindana" i ulaska u ovakvo društvo.

*Ovo je dakle palača krasna,
gdje saki služi, kalender pije,*

13 Ibid, p. 315.

14 Hafiz Širazi, *Divan*, Institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2009.

15 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme i prepjevi*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.

*gdje s piri-muganom družina časna
istinu svetu u pjesmi vije.*

(...)

*"Smiluj se na me, bijedna sina,
o mila kćeri istine svete,
umornu podaj kapljicu vina,
život mu spasi od sudbe klete."¹⁶*

Pjesnik, dakle, u ovim stihovima moli da mu otvore vrata zamišljenog prostora u kome se nalaze časni i odabrani ljudi kako bi, ugledajući se na njih, očistio svoje srce od grijeha, ali i kroz "kapljicu vina" ugasio žeđ za posebnim halom. On se nastoji osloboditi ovoga svijeta, zaboraviti sve njegove prividne vrijednosti i kušati ljepote Božije blizine, a Njegova milost prema ljudima na ovome svijetu stalna je i neizmjerljiva.

Nakon toga, vrata Harabata mu se otvaraju te mu druga vila saopćava da prije ulaska mora položiti zakletvu o pravdi, poštenju, časti, slobodnoj misli, iskrenosti i poštovanju drugog kao "rođena brata".

*Ovdje te niko pitati neće:
Pred kojom vjerom saginješ glavu?
Ovdje se miso slobodno kreće,
Vjeruj što hoćeš, živi u pravu!*

*Ali u krugu družine ove
Uvijek moraš otvoren biti.
Jer šta je korist od vražje dove,
Kad vraga vražja dvoličnost kiti?*

*Ljubiti treba svakoga druga
Kao što ljubiš rođena brata;
Ovdje ne vrijeti: klanjam se, sluga!
Iskrenost stup je od Harabata.¹⁷*

16 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999.

17 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999.

Sufijsko poimanje vjere pretpostavlja čistoću srca i iskrenost, nasuprot bilo kakvom formalnom dodvoravanju drugima, pobožnosti iz interesa ili hipokrizije. U ovim stihovima se ističe suština vjere kroz iskrenost samog sufije, a kritikuje čisto formalni i obredni pristup islamu. Utjecaj Hafiza Širazija je posebno vidljiv u tim kritički usmjerenim stihovima, ali i u poimanju svakog čovjeka kao Božijeg stvorenja. On se protivi svakoj društvenoj podjeli na klase i nacije.

Narativnim ulaskom u okruženje spokoja i radosti, u fazu duhovnog čišćenja, pjesnik sluša stihove ilahije upućene Stvoritelju svega, žive i nežive prirode, sunca, mjeseca i zvijezda; Dženeta i Džehenema itd. Takvo postepeno "osvajanje" nivoa duhovnog puta i otkrivanje zastora motiv je mnogih perzijskih sufijskih pjesnika (Hudžviri, Hamadani, Atar).

Sva priroda Tebe slavi,

Bože milostivi;

Svaki stvor se u ljubavi

Tvome biću divi!¹⁸

U takvom ushićenju "kad ljudska duša na mašti leti za više sfere", glas ga poziva da uđe unutra, što on i čini. Prilikom ulaska divi se skladu i ljepoti tih prostora koji mu se sada otkrivaju, u kojima se pjevaju pjesme za različita ljudska raspoloženja.

"Pjesniče ustaj, ne čekaj više,

Idi unutra u krug rindana,

Gdjeno sve mirno, slobodno diše

Pod mudrom vladom Piri-mugana.¹⁹

Tu se upoznaje s vrijednostima Razuma, Istine i Vjere, koja su mu, nažalost, od grijeha i vezanosti za dunjalukom bila skrivena. Uzdigavši se na ove nivoe, spoznao je, također, da ovim svijetom vlada pohlepa za zlatom i sebičnost.

18 Ibid.

19 Ibid.

*Ne pojmim šta je, al mi se čini
da postah nešto od ljudi veće;
ništa mi više dušu ne kini,
duh mi se cijelim Svemirom kreće.*

*Pogledam širom tužnoga svijeta,
svega ga tama pokriva gusta;
sebičnost kleta po njemu lijeta,
ko noću sova kroz mjesta pusta.²⁰*

Ova Bašagićeva poema samim svojim naslovom, jednim od osnovnih simbola sufijske poezije, čije osnovno značenje upućuje na *krčmu*, u kojoj se govorio *piri moganu* i *sakiju* koji uslužuje goste *vinom*, simbolički predstavlja jednu harmoničnu zajednicu u kojoj su ljudi oplemenjeni najljepšim osobinama. To je atmosfera slična onoj u kojoj sufijski pjesnik zaziva zaborav svih onih iskušenja na putu pročišćenja, na putu vječne ljubavi. U takvom kontekstu vino predstavlja zaborav ovodunjalučkih preokupacija i preduslov za doživljaj posebnih halova.

Prema tome, ova poema, objavljena u zbirci *Trofanda iz hercegovačke dubrave*, kao i neke druge Bašagićeve pjesme, pokazuju izravan utjecaj poezije velikog perzijskog pjesnika Hafiza Širazija, kome je posvetio jednu pjesmu i dva značajna eseja o njegovom životu i djelu.²¹ U samim podnožnim napomenama Bašagić ističe da je ovu poemu spjevao po uzoru na perzijske pjesnike, a da je posvećena Nizamiju.

Iako je u samom dodatku ove poeme Bašagić naveo da je imao namjeru vratiti se sufijskoj tematici i kasnije u nekom širem pjesničkom obliku, to se nije ostvarilo. Ta činjenica, međutim, ne umanjuje

20 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999.

21 Pjesma posvećena Hafizu Širaziju nalazi se u zbirci *Misli i čuvstva*, u ciklusu "Dojmovi", dok je tekstove o Hafizovom životu i pjesništvu objavio u časopisu *Prosvjeta* 1894. godine te kasnije u časopisu *Gajret* 1925. godine. (Mirza Safvet, *Hafiz. Životopis*, *Prosvjeta*, 2/1894, 11, 343 – 344; *Hafiz. Njegov život i djela*, *Gajret*, 9/1925, 5, 66.)

vrijednost ove poeme u njegovom ukupnom književnom djelu, ali i bošnjačkoj poeziji uopće.

Ljubav kao jednu od središnjih motiva sufijske književnosti tematizirao je Bašagić u zbirci *Misli i čuvstva*, u ciklusu pjesama *Na pučini svjetla*. Bašagićevo poimanje ljubavi se od značenja plotske i ovozemaljske ljubavi prema dragoj "probražava u ljubav za sve živo u pjesnikovom okruženju i šire, u čitavom svijetu, da bi se u najvišem stupnju iskazala kao ljubav prema Stvoritelju, Kojem pjesnik utiče kao najvećoj i trajnoj vrijednosti"²². Na temelju ljubavi prema dragoj, drugim ljudima, svemu živom i stvorenom gradi se osjećanje vječne i iskrene ljubavi prema Uzvišenom Stvoritelju, Koji je "izvor i utok svepošte ljubavi, istine i poezije"²³. Poezija, ljubav i Bog su, po Bašagiću, tri ključna elementa spoznaje smisla života i svijeta.

*Ko ne shvaća poezije,
Ni ljubavi shvatit neće.
Bez tog dvoga Višnje biće,
Oko kog se svemir kreće
I što svemu život daje
Nigda pravo shvatit neće.*²⁴

U stihovima ove poeme se ističe onaj urođeni ljudski poriv ka povratku Božijoj blizini iz ezela i raskidanju onih ljudskih okova. Dakle, čovjek može osjetiti svoju suštinu i smiraj ako prevaziđe ono što je samo ljudsko. Iako lirski subjekt zbog zavjeta čuvanja tajni na sejri-suluku ili zbog straha da će prekoračiti granice dozvoljenog ne želi o ovoj temi više govoriti, jasno je da ovi stihovi govore o iskonskoj potrebi čovjeka da prevaziđe i nadmaši egoizam i materijalno.

*Iz vječnosti kad potječem
Što sam ne bih vječan bio?
Više neću da ti rečem,*

22 Munib Maglajlić, "Pjesnik Mirza Safvet", u: Safvet-beg Bašagić, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999., p. 18

23 Muhsin Rizvić, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporda*, El-Kalem, Sarajevo, 1990., p. 311.

24 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme i prepjevi*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.

I da hoću, ne bih smio!

(...)

S prvom jekom "Kalu-bela"

Kad se tresla vasiona

Upoznah te, vilo bijela

Ja te ljubim od iskona!

(...)

Od onog časa pijem

Iz pehara Džemovog

Od onog se časa grijem

Na ljepoti lica tvoga.

(...)

Nu to piće vječno žiće

Drukčije se ljubav zove

U tom piću k Vječnom biću

Zaljubljene duše plove

U tom piću moje oči

Od milja se vazda tope

U po dana, u po noći

Kad s' otvore i zaklope²⁵

Osim što u ovim stihovima lirski subjekt iskazuje potrebu za traganjem koje će ga približiti spoznaji Istine te neka duhovna stanja u kojima se prevazilazi ovozemaljsko, pod utjecajem perzijskih sufijskih autora govori i o nekim ljepotama takvih stanja. Prema tome, iako je svjestan "tragične nemoći vlastitog saznanjog trenutka svijeta i zbivanja u egzistenciji vječne i apsolutne istine, koja je sadržana u dalekoj perspektivi pjesnikovog tragalačkog puta"²⁶, Bašagić

25 Safvet-beg Bašagić, *Pjesme i prepjevi*, Savjetlost, Sarajevo, 1991.

26 Muhsin Rizvic, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporda*, El-Kalem, Sarajevo, 1990., p. 315.

će, ipak, ostvariti uspješne sufijske motive, prije svega u kontekstu poimanja ljubavi, poezije i Božije Uzvišenosti. Njegovo poniranje u sufijske svjetove nije iskustveno, ali je u kontekstu vremena kada nastaje, ali cjelokupne dijahrone linije bošnjačkog pjesništva izuzetno značajno.

5. Zaključak

Safvet-beg Bašagić je jedna od najznačajnijih pjesničkih pojava u historiji bošnjačke književnosti. Njegova djela predstavljaju najbolji odraz jednog traumatičnog društveno-historijskog konteksta u kome su nastala. To je vrijeme kada se naša kultura i književnost, nakon višestoljetnog orijentalno-islamskog okvira, usmjerava prema zapadnoevropskim poetikama.

Bašagić je, uz još neke važne autore iz tog perioda, ne samo svojim književnim radom nego i snažnim društvenim angažmanom uspio dati odgovor na brojna identitetska pitanja koja su se tada nametala i postaviti temelje novije bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti. U svom djelu je spojio nove Zapadne vrijednosti, našu usmenu tradiciju i bogatu orijentalno-islamsku književnu prošlost kako Bosne i Hercegovine tako i samog Orijenta.

Budući da se profesionalno usmjerio prema izučavanju i prevođenju orijentalnih književnosti, neminovno je bilo da i njegov originalni pjesnički izraz preuzme neke motive i teme sa Istoka. Takav je slučaj i sa sufijskim (tesavvufskim) motivima u njegovoj pobožnoj poeziji, a prije svega u poemama *U Harabatu* i *Na pučini svjetla*. Težnja ka spoznaji i didaktičnosti, poimanje poezije kao iskre Vječnog Duha, težnja za Istinom i čistom dušom, ljubav prema svim ljudima i Uzvišenom Biću, prelaženje duhovnih sfera i otkrivanje zastora, čežnja za ezelskom čistotom itd. samo su neki od najvažnijih sufijskih motiva Bašagićeve poezije. Ako tome još dodamo *Mevlud* i *Miradž* kao dvije važne sufijske teme o kojima je Bašagić također pjevao, možemo zaključiti da je islamski ezoterizam snažno utjecao na pjesnički opus ovog značajnog bošnjačkog autora.

Literatura

1. Bašagić, Safvet-beg, *Pjesme i prepjevi*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
2. Bašagić, Safvet-beg, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999.
3. Begić, Midhat, "Izabrana djela Safveta Bašagića", u: *Raskršća IV*, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
4. Ćehajić, Džemal, "Pogovor", u: Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
5. Kadrić, Ševko, *Luter i Orlović*, Bosanska riječ, Tuzla, 2009.
6. Karahalilović, Namir i Munir Drkić, "Divan Hafiza Širazija u recepciji Safvet-bega Bašagića, Fehima Bajraktarevića i Bećira Džake", u: *Živa baština*, broj 7, godina 3, 2018.
7. Ključanin, Zilhad, *Panorama pobožne bošnjačke poezije XX stoljeća*, Behram-begova medresa, Tuzla, 2000.
8. Ključanin, Zilhad, *Lice svjetlosti*, Oko, Sarajevo, 2004.
9. Kodrić, Sanjin, *Kako su Bošnjaci vidjeli muslimanski Orijent i evropski Zapad*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018.
10. Maglajlić, Munib, "Pjesnik Mirza Safvet", u: Safvet-beg Bašagić, *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo, 1999.
11. Rizvić, Muhsin, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporda*, El-Kalem, Sarajevo, 1990.
12. Spahić, Vedad, *Tekst, kontekst, interpretacija*, Grafičar, Centar za kulturu i obrazovanje, Tuzla, Tešanj, 1999.
13. Širazi, Hafiz, *Divan*, Institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2009.